

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ESTETIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Marek Vašina

Estetické implikace Wittgensteinových úvah o paradoxu řízení se pravidlem

Aesthetic Implications of Wittgenstein's Reflections on Rule-Following Paradox

VEDOUCÍ PRÁCE

Mgr. ŠTĚPÁN KUBALÍK, Ph.D.

PRAHA 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. 5. 2024

Marek Vašina

Poděkování

Zde bych rád poděkoval svému vedoucímu Mgr. Štěpánu Kubalíkovi, Ph.D. za trpělivý přístup, ochotu, vstřícné vedení a cenné rady při psaní této práce.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce si klade za cíl rekonstruovat Wittgensteinovy úvahy týkající se problému řízení se pravidlem (ústící v tzv. „paradox řízení se pravidlem“ v podobě nekonečného regresu na sebe odkazujících pravidel) a vyvodit estetické implikace těchto úvah. Východiskem bude jednak známá interpretace relevantních pasáží Wittgensteinových *Filosofických zkoumání* Saula Kripkeho (*Wittgenstein o pravidlech a soukromém jazyku*) a dále také studie britského filozofa Davida Bella *Umění soudu*. Bell se ve svém pojednání snaží prokázat myšlenkovou souvislost mezi Wittgensteinovými úvahami o řízení se pravidlem a důvody, kvůli nimž Kant v *Kritice čistého rozumu* představil soudnost jako zvláštní mohutnost lidské mysli, která je zodpovědná za uplatňování pojmů ve zkušenosti. V pasážích *Kritiky čistého rozumu*, předcházejících představení soudnosti, naráží Kant na shodný paradox, jaký u Wittgensteina identifikoval Kripke. Bell sám jisté estetické implikace paradoxu naznačuje. Práce bude sledovat naznačený směr a pokusí se jej dále rozvinout.

KLÍČOVÁ SLOVA

Wittgenstein, řízení se pravidlem, soukromý jazyk, paradox, regres, Kant, pravidlem řízená spontaneita, soudnost, schematismus, estetická zkušenost

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to reconstruct Wittgenstein's reflections on the problem of rule-following (resulting in the so-called "rule-following paradox" in the form of an infinite regress of self-referring rules) and to draw aesthetic implications of these reflections. The starting point will be both the well-known interpretation of relevant passages in Wittgenstein's *Philosophical Investigations* by Saul Kripke (Wittgenstein on Rules and Private Language) and the British philosopher David Bell's study *The Art of Judgment*. In his treatise, Bell attempts to demonstrate a connection in thought between Wittgenstein's reflections on rule-following and the reasons why Kant, in the *Critique of Pure Reason*, introduced judgment as a special power of the human mind responsible for the application of concepts to experience. In the passages of the *Critique of Pure Reason* that precede the introduction of judgment, Kant encounters the same paradox that Kripke identified in Wittgenstein. Bell himself suggests certain aesthetic implications of the paradox. The thesis will follow the suggested line and attempt to develop it further.

KEYWORDS

Wittgenstein, rule-following, private language, paradox, regress, Kant, judgement, schematism, aesthetic experience

OBSAH

ÚVOD	8
1. SAUL KRIPKE: WITGENSTEIN O PRAVIDLECH A SOUKROMÉM JAZYCE	9
1.1 PARADOX ŘÍZENÍ SE PRAVIDLEM	9
1.2 MATEMATICKÝ PŘÍKLAD PRAVIDLA	10
1.3 FIKTIVNÍ SCÉNÁŘ	11
1.4 POSTAVA SKEPTIKA	11
1.5 SKEPTIKOVA TEORIE	12
1.6 POKUS O ŘEŠENÍ.....	13
1.7 ARGUMENT PROTI SOUKROMÉMU JAZYKU.....	14
1.8 IDENTITA	18
1.9 EXPLIKACE.....	21
1.10 KRIPKEHO ŘEŠENÍ PARADOXU	23
2. IMMANUEL KANT – NAUKA O SCHEMATISMU.....	26
2.1 POJEM A SMYSLOVÁ ZKUŠENOST.....	26
2.2 TRANSCENDENTÁLNÍ SCHÉMATA	32
2.3 PRAVIDLEM ŘÍZENÁ SPONTANEITA	33
3. UMĚNÍ SOUDU	35
3.1 PŘEDPOKLADY VYSVĚTLENÍ	45
3.2 PŘECHOD OD KONKRÉTNÍHO K OBECNÉMU	45
3.3 VNITŘNÍ SMYSL A ESTETICKÁ ZKUŠENOST	45
3.4 POCIT JEDNOTY VE SMYSLOVÉ ZKUŠENOSTI.....	45
3.5 WITGENSTEINŮV PARADOX ŘÍZENÍ SE PRAVIDLEM.....	45
ZÁVĚR	45
POUŽITÁ LITERATURA.....	46

ÚVOD

Tato bakalářská práce si klade za cíl rekonstruovat Wittgensteinovy úvahy týkající se problému řízení se pravidlem a vyvodit estetické implikace těchto úvah. Zaměřuje se především na interpretaci Saula Kripkeho, jenž představuje v jeho díle *Wittgenstein o pravidlech a soukromém jazyce*, a na studii britského filozofa Davida Bella *Umění soudu*. Kripkeho interpretace Wittgensteinových *Filosofických zkoumání* otevírá cestu k pochopení, jak paradox řízení se pravidlem zpochybňuje možnosti jistoty v aplikaci pravidel. Bellova analýza pak rozšiřuje tuto diskusi na Kantovu *Kritiku čistého rozumu*, kde se setkáváme s podobným paradoxem, a kde Kant představuje soudnost jako specifickou schopnost lidské mysli zodpovědnou za aplikaci pojmů ve zkušenosti.

1. SAUL KRIPKE: WITTGENSTEIN O PRAVIDLECH A SOUKROMÉM JAZYCE

Petr Glombíček v knize *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein (2006)*¹ vysvětluje, že diskuze nad problémem soukromého jazyka, ke které dal podnět právě Ludwig Wittgenstein ve svých *Filosofických zkoumáních (1953)*², se tradičně zaměřovala na témata, jako je autorita subjektu ve vztahu k poznávání mentálních stavů, rozdíl mezi nositelem těchto stavů a hlediskem ostatních, a otázka, zdali má smysl mluvit o těchto mentálních stavech. Vycházela přitom zejména z paragrafů 243–315 *Filosofických zkoumáních*. Glombíček však poznamenává, že debata nad otázkou soukromého jazyka zaznamenala výrazný zlom s vydáním knihy Saula Kripkeho *Wittgenstein o pravidlech a soukromém jazyce (1982)*³. Podle Glombíčka totiž Kripke ve svém textu nabídl obecnější čtení Wittgensteina, při němž se nezaměřoval na historickou a textovou exegezi, ale vztahoval jej k dlouhodobým filozofickým diskuzím. Kripkeho pozornost směřovala k obecnějším otázkám, například jak lze propojit objektivní charakter pojmů, subjektivní povahu jejich rozumění a normativu jejich uplatnění.

1.1 PARADOX ŘÍZENÍ SE PRAVIDLEM

Kripke své argumenty formuluje v tzv. *paradoxu řízení se pravidlem*. Opírá se přitom o souvislosti, které vyzoroval mezi Wittgensteinovými myšlenkami v paragrafech 143 až 242 *Filosofických zkoumáních*.⁴ Kripke se zde zaměřil na několik nesamozřejmých a komplikovaných momentů, které se pojí s naší představou fungování pravidel a jazyka řízeného pravidly. Kladl si otázky, co je to pravidlo, jaký je jeho význam nebo také co znamená rozumět nějakému pravidlu

¹ GLOMBÍČEK, Petr. *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*. Praha: Filosofia, 2006.

² WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019.

³ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press, 1982.

⁴ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019.

a řídit se jím. Takovéto používání pojmu pravidla může být určitým způsobem zavádějící a mohlo by zakrýt podstatu dále řešeného problému. Může v nás evokovat pouze úzký význam pojmu pravidla v kontextu her, jako jsou šachy nebo fotbal. Kripke i Wittgenstein však používají tento pojem mnohem širěji. Pravidlo je souborným pojmenováním pro určité zákonitosti, které rozpoznáváme ve fungování naší řeči a potažmo světa. Jednotlivé situace, s nimiž se setkáváme v našem životě, ať už je zdravení, vyprávění historek, učení, nadávání, nebo modlení, které Wittgenstein nazývá jazykovými či řečovými hrami, se řídí vlastními pravidly; vnitřní logikou vycházející z kontextu konkrétní situace, ve které se nacházíme. Kripkeho, potažmo Wittgensteinův paradox pak prohlubuje problematiku ve vztahu k jednotlivým představám o tom, co znamená rozumět pravidlu. Jaká je v tomto případě role subjektu? A kdy pravidlu skutečně rozumím a řídím se jím? Samotný Kripkeho skeptický paradox je pak podle Kripkeho obsažen v paragrafu 201.

Náš paradox by byl takovýto: nějaké pravidlo by nemohlo určit žádný způsob jednání, protože s pravidlem je možno uvést ve shodu jakýkoli způsob jednání. Odpověď by zněla: Jestliže se dá každý způsob jednání uvést ve shodu, pak se dá uvést i do rozporu s ním. Neexistovala by tudíž shoda ani rozpor.⁵

1.2 MATEMATICKÝ PŘÍKLAD PRAVIDLA

Co se skrývá za zmíněným skeptickým paradoxem, Kripke demonstruje na matematickém příkladu, jednoduchém sčítání „68 + 57“. Než dojdeme k jeho řešení, je vhodné zmínit důvody, proč autor vybírá právě tento příklad. Zaprvé se Kripke skrze tento příklad vyrovnává s některými mylnými, až naivními představami, které si spojujeme s fungováním jazyka, jeho pravidel a logiky.

⁵ WITTMENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 201.

KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 6-7.

Zadruhé, abychom se vyhnuli možným nepřesnostem u výpočtů s vysokými čísly, předkládá nám Kripke dobře známý, až triviální výpočet „68 + 57“, na nějž můžeme intuitivně a bez větších problémů odpovědět. A po krátké kontrole bychom neměli mít žádné pochyby o správnosti našeho výsledku.⁶

1.3 FIKTIVNÍ SCÉNÁŘ

Kripke pro lepší ilustraci zavádějících představ spojených s řešením problému „68 + 57“ dodává *jeden nutný předpoklad*, který mění jeho povahu. Představuje situaci, kdy jsme doposud řešili jen aritmetické příklady s čísly menšími než 57. Jinak řečeno, tento výpočet jsme nikdy neprováděli, ani jsme nebyli svědky toho, že jej počítal někdo jiný. Nastoluje tedy ilustrativní situaci, kterou bychom mohli znát z prvních ročníků základní školy, kdy musíme provést originální výpočet, pro nějž nemáme vzor, který bychom mohli napodobit. Tento obtížně představitelný scénář však neztrácí svou platnost ani v případě představitelnějších situací, například součtu milionových a vyšších řádů. Ať už jde o jakkoliv vysoký součet, jedná se o tentýž problém. A důsledky těchto úvah o pravidlech mají svou platnost pro nejrůznější *řečové hry*.⁷

1.4 POSTAVA SKEPTIKA

Kripke nás tedy staví před ilustrativní příklad „68 + 57“. Naše odpověď bude přirozeně „125“ a po nedlouhé kontrole si budeme jisti, že je správná. Jenže v Kripkeho scénáři figuruje postava skeptika, který označí „5“ za správnou odpověď. Taková reakce bezpochyby působí jako bizarní neschopnost počítat. Kripke k tomu dodává: „naše bezprostřední reakce by měla být, že by se skeptik měl vrátit do školy a naučit se počítat.“⁸ Nicméně popřít skeptikovu úvahu v rámci tohoto

⁶ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 8.

⁷ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 8.

⁸ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 8.

scénáře není tak snadné, jak by se snad mohlo zdát. Skeptik se totiž v tomto případě nesnaží říct, že náš intuitivní výsledek není správný. Pouze se zamýšlí nad způsobem, jakým jsme k odpovědi došli, a zdali můžeme naši odpověď obhájit jako jedinou správnou a tím popřít jeho zdánlivě bizarní odpověď „5“?

1.5 SKEPTIKOVA TEORIE

Představme si skeptikovo zdůvodnění. Ten tvrdí, že jsme nesprávně porozuměli používání slova „plus“ nebo také symbolu „+“, který je ve skutečnosti funkcí nebo také pravidlem, které by nyní na problém „68 + 57“ dávalo odpověď v podobě číslíce „5“. Naši dosavadní jistotu o správnosti výsledku jsme získali jen proto, že si *chybně interpretujeme* předcházející zkušenost, která nám dosud jen náhodou dávala správné odpovědi. Skeptik tímto útočí na naše porozumění zákonitostem dosavadních výpočtů a dodává, že pro náš dřívější (a jistě fiktivní) souhrn znalostí, kdy jsme počítali jen s čísly menšími než „57“, se funkce, kterou nazývá „pasčítání“⁹, chová stejně jako sčítání. Rozdíl ve výsledcích pro funkci pasčítání nacházíme až pro všechny vyšší součty, pro všechna budoucí použití pravidla, kdy je odpověď vždy „5“. Formalizovat tuto funkci lze takto:

$$x \oplus y = x + y, \text{ když } x \text{ a } y < 57$$

$$\text{v ostatních případech } x \oplus y = 5$$

Skeptikovo alternativní zdůvodnění může znít nesmyslně. Kripke se však ptá: „Kdo může říct, že výše zmíněná formule není tou funkcí, o které jsme si dříve mysleli, že je sčítáním?“¹⁰

⁹ V originálním textu Kripke používá termín „quaddition“ definovaný proti klasické funkci sčítání jako „addition“. Využívám překlad, s nímž pracuje Jaroslav Peregrin v textu PEREGRIN, Jaroslav. *Wittgenstein o pravidlech. Filozofický časopis* [online]. 2016, 64(3), 446–454.

¹⁰ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 9.

Kripke ústy skeptika vysvětluje, že pokud jsme si jisti, že naše odpověď „125“ je správná, musíme být schopni svou jistotu opřít o nějaké vysvětlení či důkaz. V opačném případě by naše odpověď zůstala pouze neodůvodnitelným skokem do tmy. Tento výpočet jsme, jak již bylo řečeno, nikdy dříve neřešili a žádným vnějším ověřením nedisponujeme. Proto musíme naši jistotu nějakým způsobem sami získat a obhájit, což Kripke považuje za dvě klíčové podmínky pro naši odpověď.

Co je tedy naším problémem? Je potřeba najít způsob, jak popřít skeptikovu alternativní teorii a obhájit naši intuitivní odpověď. Jinak také musíme obhájit naše porozumění slovu „plus“ či symbolu „+“, které nás vedou k odpovědi „125“.

1.6 POKUS O ŘEŠENÍ

Tento problém bychom řešit poukazem na naše vnitřní pochody. Přirozeně bychom mohli tvrdit, že jednáme podle stále stejného vnitřního určení. Odhalili jsme určitou pravidelnost, a proto zcela logicky odpovídáme „125“. Zde vycházíme z představy, že jsme na základě předchozích výpočtů porozuměli významu a nyní jsme jej, stejně jako předtím, aplikovali na nový případ. Jednáme tak podle stále stejného pravidla jako ve všech předcházejících případech v souladu se zákony sčítání.¹¹

Skeptik by nám v tomto případě namítnul, jak můžeme vědět, že jsme správně porozuměli významu pravidla? Pokud jsme si tím opravdu jisti, odkud se pak bere naše jistota? Opravdu nemůže být námi uchopený význam pravidla ve skutečnosti pasčítání, jak navrhuje skeptik? Zdánlivě nesmyslná otázka, když přece víme, co jsme mysleli. Řídíme se, jako již předtím, stále stejným vnitřním určením. Víme, že jsme porozuměli, jelikož nás to vedlo již k sérii korektních výsledků, a nyní jednáme stejně. Skeptik problematizuje tuto představu, zdali můžeme vědět, že se nám podařilo rozpoznat správný význam pravidla, i když jsme

¹¹ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 9.

o tom skálopevně přesvědčení. Pomůže nám naše intence vyřešit nově nastalý případ „68 + 57“? A to zvláště v situaci našeho fiktivního scénáře, při níž jsme omezeni dosavadní zkušeností? Neinterpretovali jsme, jak tvrdí skeptik, jen chybně pravidlo?¹²

1.7 ARGUMENT PROTI SOUKROMÉMU JAZYKU

Naší odpovědí na problém „68 + 57“ zůstává „125“. V této situaci však čelíme problému. Ať už jsme byli přesvědčeni, že jednáme podle pravidel sčítání, nebo pasčítání, projevuje se to v našich dosavadních výpočtech stejně. Naše porozumění není ve vztahu k správnosti našeho jednání nijak rozhodující. Vnějšího ověření pro naše porozumění se nám nedostává. Dosavadní soubor našich výsledků je v souladu s oběma interpretacemi – jak sčítáním, tak pasčítáním. Ať už jsme všechny doposud řešené příklady, jako jsou „6 + 5“ nebo „18 + 23“, chápali jako funkci sčítání, nebo pasčítání, výsledek našeho jednání by byl stejný. Jinak také, ať už jsme slovem „plus“, nebo také symbolem „+“, mínili sčítání, nebo, jak chce skeptik, pasčítání, výsledek by se neodlišoval. Dosud jsme odpovídali správně, i když jsme zvolili jakoukoli z možných definic. A my tak nemůžeme říct, jestli naše vnitřní určení bylo správné. I když jsme si jen mysleli, že se řídíme stejným pravidlem, nemůžeme vědět, že tomu tak ve skutečnosti bylo.

Argumentem proti soukromému jazyku je v souvislosti s naším příkladem poukaz na to, proč zdrojem naší jistoty nemůže být naše přesvědčení. Při řešení problému „68 + 57“ je výklad naší dřívější zkušenosti postaven před výzvu, jak jej rozšířit – zdali podle pravidel sčítání, či pasčítání. My tak ale nemůžeme rozhodnout na základě našeho dřívějšího mínění. I kdyby totiž pro správné určení výsledku stačilo pouze naše přesvědčení, že jednáme stále stejně, museli bychom docházet k jedné správné odpovědi. Při našem hledání jistoty, že naše odpověď je jediná správná, stojí proti sobě dvě vnitřní přesvědčení dvě interpretace –

¹² KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 10–12.

skeptikova a naše, bez odlišných vnějších důkazů. Ani jednu tedy nelze obhájit na základě našeho přesvědčení.

Kripke slovy skeptika tvrdí, že nemůžeme vědět, jakým pravidlem jsme se doopravdy řídili. I když se domníváme, že naše vnitřní interpretace pravidla byla totožná s předchozími případy, je tato představa pochybná a nemůže docházet k jistotě, že tomu tak ve skutečnosti je. Jelikož takovéto poznání, že se nemýlíme, nepředpokládá skutečnou možnost omylu, postrádáme v případě našich mentálních aktů kritérium správnosti. Naráží na mylnou představu, že existuje soukromý jazyk, vnitřní sféra pocitů, která má povahu faktů, jež bychom mohli jen my sami poznávat a ověřovat. O skutečné poznání nejde, jelikož se zakládá pouze na pocitu, že se nepletete.

Že jde o mylnou představu správnosti, bychom si nyní pokusili ukázat na jiném příkladu poznávání našich pocitů, které představuje v 258. paragrafu *Filosofických zkoumání*.¹³ Zde Wittgenstein vyjadřuje silné pochybnosti nad uplatněním kritéria správnosti při ověřování našich vnitřních stavů s dřívějšími. Pokud identifikuji určitý vnitřní stav, ať už mu přiřadím jakoukoli mou vlastní definici, nemohu si být jistý, že se jedná o stejný pocit, jelikož ověřením jsem zde vždy pouze já.

Představme si tento případ. Chci si vést deník o návratech jistého pocitu. K tomu účelu ho asociuji se znakem „E“ a v kalendáři si pak ke každému dni, kdy mám tento pocit, zapíšu tento znak. Chci nejprve upozornit, že definici tohoto znaku nelze vyslovit – ale mohu ji přece podat sám sobě jako určitý druh definice ukázáním! Jak? Mohu na pocit ukázat? Ne v obvyklém smyslu. Ale vyslovím-li nebo napíšu znak a přitom na pocit soustředím pozornost – tak na ni jaksi ukazuji ve svém nitru – ale k čemu ta ceremonie? Neboť je to, jak se zdá, právě jen ceremonie! Nějaká definice slouží přece k tomu, aby se význam určitého znaku pevně stanovil. – Nu, to se právě děje soustředěním pozornosti; neboť tím si vštípím spojení znaku s příslušným pocitem – „Vštípím si je“ může přece znamenat jediné: tento úkon způsobí, že si v budoucnosti na toto spojení budu vzpomínat

¹³ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 258.

správně. Ale v našem případě přece žádné kritérium správnosti nemám. Mohlo by se tu říci: správné je, cokoli mi jako správné bude připadat. A to znamená jediné, že tu o *správnosti* nemůže být řeč.¹⁴

Pochybnosti nad naší identifikací jednoho vnitřního pochodu nelze řešit odkazem na jiný vnitřní stav. Wittgenstein nám vysvětluje, že domnělým kritériem správnosti v tomto případě jsem pouze já sám. Mé uchopení pravidla odpovídá definici podle toho, jak jsem si jej vštípil; já jsem jej definoval a já jsem zárukou jeho správnosti, nikdo jiný. Zde však čelíme problému, jak rozlišit, kdy jsem pravidlo aplikoval správně, od případu, kdy se jen domnívám, že se mi to podařilo. Pokud se rozhodneme označit nějaký určitý pocit znak „E“, pak naše záruka, že se nepleteme v některém z nových použití tohoto označení, závisí pouze na onom pocitu, že se nepleteme. Naše ověření se zde nezakládá na žádné veřejné instanci, což rovněž znamená, že neexistuje možnost omylu, ale jen pocit omylu, jež nemáme jak ověřit.

Nyní je třeba zmínit, že Wittgensteinova pozice, jak ji interpretuje Kripke, naznačuje určitou nedůvěru vůči našim vnitřním stavům. Z tohoto pohledu by se mohlo zdát, že autorův přístup je striktně behavioristický.¹⁵ Není tomu tak. Při zkoumání jedince se Wittgenstein ani Kripke neomezují jen na fakty, které jsou přístupné pouze vnějšimu pozorujícímu, ale zohledňují i naše vnitřní stavy. Ačkoli je Wittgenstein přirozeně chápe jako určitý druh poznání, vyjadřuje pochyby nad tím, zdali je na ně možno uplatnit kritérium správnosti, jako je tomu u všeobecně sdílených poznatků.¹⁶

Dalším vhodným příkladem argumentace proti soukromému jazyku by mohl být paragraf 265. Wittgenstein zde mluví o situaci, kdy bychom si nemohli vzpomenout na odjezd vlaku, načež bychom si ve své mysli snažili najít představu

¹⁴ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 258.

¹⁵ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 44.

¹⁶ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 14–15.

jízdního řádu a zjistit, kdy je čas odjezdu. Jak ale tuto novou představu ověřit? A můžeme tvrdit, že tato subjektivní vizualizace je tím stejným obrazem, jako když hledíme vstříc jízdnímu řádu? Zcela nikoli. Představa nahrazuje představou jinou. Pokud tedy nemáme možnost ověřit naši představu, jakým způsobem bychom se mohli přesvědčit o správnosti druhé představy? Odkazem znovu na jinou? Wittgenstein poukazuje na nemožnost vymanit se ze sféry našich dojmů a uplatnit zde kritérium správnosti.

Mysleme si nějakou tabulku, která existuje jedině v naší představě; třeba slovníček. Pomocí slovníčku může člověk zdůvodnit předklad slova X slovem Y. Máme však také označovat jako zdůvodnění, jestliže do této tabulky budeme nahlížet jenom ve své představě? – „Inu, to je pak právě subjektivní zdůvodnění.“ – Ale zdůvodnění spočívá přece v tom, že člověk se odvolá na určitou nezávislou instanci. – „Mohu však přece stvrzovat jednu vzpomínku odvoláním se na nějakou jinou. Nevím (např.), jestli jsem si dobu odjezdu vlaku zapamatoval správně, a pro kontrolu si vyvolám v paměti obraz příslušného jízdního řádu. Nemáme tu stejný případ?“ – Nikoli; neboť tento pochod musí pak skutečně vyvolat *správnou* vzpomínku. Kdyby představovaný obraz jízdního řádu nedál sám co do své správnosti ověřit, jak by mohl potvrdit správnost první vzpomínky? (jako kdyby si člověk koupil několik exemplářů dnešních ranních novin, aby se ujistil, že noviny píšou pravdu.)

Nahlížet do tabulky v představě je zrovna tak málo nahlížením do tabulky, jako by byla představa výsledku nějakého představovaného pokusu výsledkem pokusu.¹⁷

Wittgenstein se zde snaží skoncovat s představou naše pocitu jako věci, kterou může subjekt sám o sobě poznávat a pojmenovávat, právě z důvodů, že zde neexistuje záruka správné identifikace a jejího veřejného ověření.

Tento závěr má své konsekvence i pro Kripkeho matematický příklad pravidla, kdy čelíme skeptikově interpretaci, že správnou odpovědí na náš problém „68 + 57“ by mohlo být „5“. Ačkoli jsme přesvědčeni, že jednáme stejně jako doposud podle stále stejného pravidla, nemůžeme si být jisti, že tomu tak skutečně je. Neexistuje totiž způsob, jak to ve sféře vlastních pocitů nezávisle ověřit. I když

¹⁷ WITTMENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 256.

tento pocit máme, nemá povahu poznání, a to právě proto, že jej může ověřit jedině stejným dojmem. Když se snažíme rozpoznat, kterou funkci jsme ve skutečnosti mínili z konečného počtu případů, nemůžeme si nikdy být jisti, zdali šlo o význam pravidla sčítání, nebo pasčítání. Ačkoliv jsme byli přesvědčeni, že jednáme podle pravidla sčítání, tato jistota správnosti je vzhledem výsledku irelevantní, jelikož bychom stejně tak mohli ověřit i skeptikovo přesvědčení.¹⁸

Ačkoli je tedy naše přesvědčení nezpochybnitelným faktem, z této subjektivní pozice si nemůže klást nárok na správnost. Wittgenstein se o tomto problému soukromého ověření správnosti zmiňuje v paragrafu 202.

Proto je řízení se pravidlem určitá praxe. A *být přesvědčen*, že se řídíme pravidlem, není *řídít se pravidlem*. A proto se nemůže nikdo řídit pravidlem jen „soukromě“ („privatim“), protože jinak by přesvědčení, že se řídí pravidlem, bylo totéž jako řídit se pravidlem.¹⁹

Nemožnost zdůvodnit před skeptikem naše porozumění určitému pravidlu ukazuje, jak málo nám při teoretickém vysvětlení pravidla a jeho významu pomohou pojmy našeho záměru, přesvědčení, a tedy poukazy na to, co jsme mínili.

1.8 IDENTITA

Vraťme se k našemu příkladu „ $68 + 57$ “. Zůstává zde stále nezodpovězena otázka, jak můžeme pro nový případ pravidla obhájit naši odpověď „125“ a získat jistotu, že je správná. Nabízí se jiný pohled, pro který téma našich vnitřních pochodů jistým způsobem zůstává relevantní. Naše historie řešených případů je v souladu s pravidlem sčítání i pasčítání. A naše mínění, naše vnitřní přesvědčení není faktem, jenž může objasnit, kterou funkci jsem doposud mínili. Jinými slovy, naše přesvědčení o řízení se určitým pravidlem nemůže být důkazem o správnosti či nesprávnosti výsledku.

¹⁸ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press, 1982. str. 16.

¹⁹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 202.

V reakci na zpochybnění subjektivní ospravedlnitelnosti výsledku se nám zcela logicky nabízí odvolání se na povahu pravidla nezávislou na jedinci. Předpokládáme objektivní existenci pravidla, která musí platit pro každé další použití. Disponujeme pro Wittgensteina klíčovou představou, že jsme z našich dosavadních případů odhalili princip, který lze analogicky aplikovat na každý nový případ. Pro lepší ilustraci této představy Kripke uvádí příklad číselných řad.

Ačkoli by test inteligence nejspíše předpokládal, že existuje jen jedno správné řešení, jak pokračovat v řadě 2, 4, 6, 8..., vzdělaný člověk ví, že nekonečné množství případů pravidla (dokonce i těch vyjádřených jazykem matematiky) může být v souladu s tímto konečným segmentem.²⁰

Kripke si pohrává s případem, kdy jsme identifikovali toto pravidlo jako „*přičtení dvou*“. Jenže co znamená ono „*přičítej dva*“ v celém svém významu? Než odpovíme, Kripke pokračuje v řešení zmíněné série.

Jak můžu vědět, že v řešení této série „+2“, musím psát 20 004, 20 006, a ne 20 004, 20 008?²¹

Kripke naznačuje, že významem funkce klidně může být: „*po 20 000 přičítej +4*“. Zde vidíme na první pohled dva odlišné zápisy pravidla, které jsou zdánlivě v rozporu. Jenže tento rozpor vychází z nesprávné představy o povaze totožného. Co můžeme označit za stejné? Za další krok v řadě? Může mít tato kategorie nějakou univerzální definici? Předpoklad, že jsme uchopili pravidlo „*přičítej dva*“, jež lze uplatnit na všechny budoucí případy, není samozřejmý a znovu si žádá ověření. My však disponujeme jen konečným počtem příkladů, který nám umožňuje uchopit pouze dílčí význam pravidla. Nemůže tedy prohlásit, že jsme jej odhalili pro všechna ostatní použití. Důkazem mohou být například situace s fenomény jako 0 a nekonečno. Ty jsou rovněž součástí definice, například definice pravidla dělení, ačkoli jejich význam nelze vždy a samozřejmě zkonstruovat jen

²⁰ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 18.

²¹ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 20.

z části případů dělení. V tomto kontextu lze upozornit na několik paragrafů z *Filosofických zkoumání*:

Ale není přinejmenším to, co je stejné, stejné? Zdá se, že pro stejnost máme neomylný vzor v stejnosti určité věci se sebou samou. Chci říci: „tady přece různé výklady nemohou existovat. Když člověk vidí před sebou nějakou věc, vidí i stejnost.“ Dvě věci jsou tedy stejné, když jsou takové jako jedna věc? A jak mám nyní to, co se mi ukazuje jedna věc, použít na příklad dvou?²²

Wittgenstein zde vyrovnává s představou, kdy předpokládáme, že existuje univerzální definice shody. Omylnost této představy naznačuje v dalším paragrafu.

Předpokládej, že někdo pokračuje v řadě 1,3, 5, 7, ... ta, že vypisuje řadu $2x + 1$. A položil by si otázku: „Dělám ale také pořád totéž, nebo každý den něco jiného?“ Když někdo den po dni slibuje „Zítřka tě navštívím“ – říká každý den totéž, nebo každý den něco jiného?²³

Wittgenstein poukazuje na to, že nás pojem stejnosti nemůže dovést k řešení daných případů. Když dáváme odpověď v novém případě, ona odpověď je určena právě tím, co nazýváme stejným, i když se význam stejného odlišuje případ od případu.²⁴ Odkázání se na totožnost, jež má svou definici ve shodě samy se sebou, nám proto problém dvou případů řady řídicích se tentýž pravidlem nemůže objasnit. Nemůžeme předpokládat, že existuje univerzální definice shody, jež zdůvodnila nesamozřejmý krok v řadě „2, 4, 6, 8...“ Naše dosavadní představa o identitě pravidla vychází z naší interpretace pravidla, tedy z naší představy o významu stejnosti.

²² WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 215.

²³ Tamtéž. § 226.

²⁴ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 19.

Skeptik by nám i v tomto případě mohl nabídnout jiné řešení, záměrně odlišnou, například složitější funkci. Tím by předložil výklad pravidla, který by na řadu odpověděl tak, že bychom to logicky nemohli popřít. Rozpadá se proto dříve zmíněná představa, jež pojímá naši interpretaci pravidla jako algoritmus na nekonečné generování správných výsledků. A to právě pod tlakem Wittgensteinova postřehu, že jediným významem pravidla, kterým disponujeme, je výčet dosud řešených případů.

Vraťme se k příkladu „68 + 57“. Skeptikova námitka ukazuje, že každý nový případ uplatnění pravidla, ať už „5“, nebo „125“, nám nabízí nový pohled na všechny dosud řešené případy, na minulou praxi řízení se tímto pravidlem. Vyžaduje po nás, abychom obhájili souvislost nebo také shodu nového případu s minulými. Problém nesamozřejmé povahy významu se ukazuje právě na této výzvě, jak dosavadní případy doplněné o nový případ sjednotit. Dosavadní představa o významu pravidla se totiž klidně může odklánět od aktuálního porozumění tomu, co všechny prozatímní případy skutečně spojuje, a co je tedy skutečným významem daného pravidla.²⁵

1.9 EXPLIKACE

Během našeho dosavadního rozboru problému „68 + 57“ jsme dosud nenašli způsob, jak obhájit naši odpověď „125“. Jednou z cest, která se nám nabízí, je pokusit si náš záměr explicitně vyložit. Podle Kripkeho zcela přirozeně podléháme pokušení bránit se skeptickým námitkám zdůvodněním, kterým je zapsaný a jasně definovaný výklad pravidla. Věříme, že toto pravidlo by mohlo vysvětlit problém „68 + 57“ například jako *kombinaci dvou nezávislých částí*, kdy by správný výsledek vznikl jejich jednoduchým spojením. Dále bychom v duchu Kripkeho představili podmínky, za kterých platí – tedy že každá jednotka například představuje skleněnou kuličku. Nyní bychom tak mohli nabývat dojmu, že výsledek nemůže záležet na způsobu, jakým skeptik interpretuje pravidlo.

²⁵ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 12.

V tento moment se však znovu otevírá otázka, zda skeptik nenajde způsob, jak toto odlišné pravidlo, než jakým bylo dosud chápané sčítání, zpochybnit. Úspěch jeho snažení je předpokládán právě proto, že se samotné zdůvodnění skládá z pojmů či dalších pravidel. Bez ohledu na to, jak přesně určíme podmínky platnosti našeho zdůvodnění, se skeptikovi vždy může povést najít způsob odlišné interpretace. Použili jsme interpretaci jako *kombinaci dvou nezávislých částí*. Skeptik by však mohl i u této interpretace učinit obdobný tah jako předtím. Ptal by se, co znamená pojem nezávislý. Poté by nám vysvětlil, že si špatně interpretujeme pojem *nezávislý*, jelikož tento pojem doopravdy znamená „*panezávislý*“ (analogie sčítání a pasčítání). „*Panezávislý*“ znamená zcela něco jiného podle téměř svévolné definice skeptika. Znovu by poukázal, že nám naše porozumění dosud dávalo správné výsledky, ale pro nový případ bychom museli odpovědět „5“. Mohli bychom vznést námitku proti významu slova „nezávislý“. Kdo nám nyní může ověřit, že v tomto případě je námi uchopený význam správný?²⁷ Stáli bychom před stále opakujícím se problémem nekonečného regresu na sebe odkazujících se výkladů pravidel, jenž nám ukazuje, že výklad samotný nám není schopen nabídnout význam pravidla. Kripke se přitom odkazuje na 198. paragraf *Filosofických zkoumání*.

Ale jak může nějaké pravidlo určit, co mám na *tomto* místě dělat? Cokoli udělám, musí být přece s pravidlem spojeno nějakým výkladem? – Ne, takto by se to říkat nemělo. Nýbrž takto: každý výklad visí spolu s tím co dělám ve vzduchu. Nemůže mu sloužit za oporu. Výklady samy význam neurčují.²⁸

Pokud se pokusíme o obecnou definici a vyjádříme ji, dostáváme se k problému výkladu, jenž nemůže být významem pravidla. Každý výklad totiž může být vykládán různými způsoby, protože se sám skládá z pojmů a dalších pravidel, a ty si rovněž žádají další vysvětlení. Nemůžeme tedy očekávat, že

²⁷ Mohli bychom například upozornit na odlišnou situaci, kterou je součet dvou kapek. Tato představa by byla v rozporu s klasickým porozuměním sčítání a jen stěží bychom toto pravidlo mohli aplikovat na další součty například kuliček.

²⁸ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 198.

pravidlo bude generovat nekonečné výsledky, když samotný výklad pravidla není zcela jasný.

Wittgenstein se o tomto problému skutečného významu pravidla jako výsledku jednání zmiňuje v paragrafu 218.

Odkud se bere představa, jako by započatá řada byla viditelným kouskem kolejí neviditelně pokračující donekonečna? Inu, místo pravidla bychom si mohli myslet koleje. A neomezenému užití pravidla odpovídají nekonečně dlouhé koleje.²⁹

1.10 KRIPKEHO ŘEŠENÍ PARADOXU

Podle Kripkeho existují dvě řešení skeptikova fiktivního scénáře. Prvním je přímé, při němž se nám podařilo popřít skeptikovy námitky poukázáním na fakt, na kterém je založen význam naší odpovědi. Jak Kripke dále vysvětluje, tato snaha je marná, protože Wittgenstein volí nikoli přímé, ale skeptické závěry. Není proto třeba znepokojoovat se stavem, kdy nemůžeme najít žádný fakt ve vnějším ani našem vnitřním světě, který by odůvodnil naši odpověď „125“. Skutečným řešením je dle Kripkeho odvolání se na společenskou praxi. Naši odpověď může obhájit až zpětně na základě reakcí společností. Ačkoli se to pořád může zdát jako neintuitivní představa, její smysl vyvstává, když soustředíme na momenty, kdy je pravidlo porušováno.³⁰ Běžně totiž nepochybujeme o tom, jestli jsme nějaké vyjádření či akt provedli správně. Když se tak ale stane, společnost nás na to upozorní, abychom dodržovali určitá pravidla. Významem termínu *řídít se pravidlem* tedy není žádný jiný pojem či jeho definice, ale pouze praxe. Řídit se pravidlem znamená jednat. A nemohu tak činit soukromě, ale v rámci nějakého společenství. Kritérium správnosti je proto uplatnitelné pouze na provedený akt. Tato praxe pak může být vyhodnocena jako správná, či jako omyl. Žádný výklad toto východisko nemůže změnit, jelikož nám nikdy není umožněno překročit

²⁹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 218.

³⁰ KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982. str. 18.

omezení na minulé případy, nahlédnout celý význam pravidla a získat tak návod pro řešení nekonečna případů.

Porozumění tomu, co je dalším krokem v aplikaci pravidla, je pouze odlišným uchopením stále stejného problému významu. Význam pravidla se přímo zakládá na naší představě o identitě či shodě. Shoda mezi jednotlivými případy uplatnění pravidla, tedy mezi případy, které byly označeny za totožné (za případy jednoho pravidla), může být ověřena až zpětně po vykonání tohoto aktu řízení se pravidlem.

Čistě v naší soukromé sféře rovněž nelze najít fakt, jenž by nám zaručil jistotu o významu pravidla bez veřejného ověření. Naše osobní interpretace není přístupná pro možnost veřejného posouzení, nelze na ni uplatnit opozici mezi správností a chybou. Pracujeme zde vždy pouze se subjektivními dojmy. A jistota, kterou jim dáváme, pramení z nás jako subjektu a my jsme jejím jediným garantem. Význam pravidla je tedy dán pouze minulými případy, které slouží jako východisko pro další zacházení s ním. Námi konstruovaný význam má vždy jen dočasný charakter, osvojení si pravidla neznamena nic jiného než praktikování pravidla a získání citu pro jeho uplatnění. Wittgenstein se o tom zmiňuje ve 241. paragrafu.

Jakým způsobem se mohu řídit podle určitého pravidla? – jestliže to není otázka po příčinách, tak je to otázka, jak zdůvodnit to, že na základě tohoto pravidla jedním takto. Jestliže jsem vyčerpал všechna zdůvodnění, tak nyní narážím na tvrdou skálu a na ní se můj rýč ohýbá. Mám pak sklon říci: „Prostě jedním takto.“³¹

Když stojíme před dilematem o správnosti nového případu, nedisponujeme zárukou, že jedneme správně. Akt našeho soudu či rozhodnutí může být vždy ověřen až zpětně. Pokud předpokládáme, že se řídíme pravidlem nebo že jsme si jej osvojili, lze také říct, že jsme získali cit pro situaci, v níž se má dané pravidlo

³¹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. § 217.

uplatnit. Rozhodně však nemůžeme tvrdit, že jsme získali zdroj jistoty pro všechny potenciální případy uplatnění daného pravidla. Ten, kdo se řídí pravidlem, se nakonec opírá o svůj cit vybudovaný na minulých případech, o jehož správnosti se může přesvědčit až zpětným veřejným ověřením. Je tak ve své konečné fázi nezdůvodnitelným krokem do tmy, který může ověřit jedině společenská shoda.

2. IMMANUEL KANT – NAUKA O SCHEMATISMU

V následující kapitole budu vzhledem ke Kantově komplexní a rozsáhlé práci soustřeďovat svou pozornost zejména na pasáže *Kritiky čistého rozumu*³² o transcendentální soudnosti a schematismu čistých rozvažovacích pojmů, kdy Kant řeší paradoxní situaci zdůvodnění našeho uplatňování pojmů v konkrétní zkušenosti. Opírat se budu obzvláště o Kantovu interpretaci, který nabízí v knize *Kant*³³ Roger Scruton. Budu tedy představovat dílčí problém, který je současně podnětem mnou sledované linie úvah Davida Bella v textu *Umění soudu*.³⁴ Britský filozof David Bell tuto problematiku nazval jako *pravidlem řízená spontaneita* a nachází při ní významné souvislosti s Wittgensteinovým *paradoxem řízení pravidlem*.

2.1 POJEM A SMYSLOVÁ ZKUŠENOST

Roger Scruton v knize *Kant*³⁵ poznamenává, že ústředním motivem Kantovy *Kritiky čistého rozumu* je snaha o vysvětlení možnosti syntetických soudů a priori jako základu obecného a nutného poznání. V souvislosti s tím problémem Kant představuje dva nezávislé zdroje poznání, z nichž první jsou apriorní pojmy, tzv. kategorie, které nepramení ze žádné smyslové zkušenosti, ale vychází z mohutnosti rozvažování. Kant tvrdí, že tyto apriorní pojmy rozvažování nejsou odvozeny ze zkušenosti, nýbrž jsou podmínkou našeho chápání reality. Tyto pojmy jsou univerzální a mají základ v samotném uspořádání naší mysli. Představují základní struktury našeho myšlení, skrze které poznáváme a chápeme svět kolem sebe. Poznání, jehož se nám takto dostává, si činí nárok na obecnou a nutnou

³² KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001.

³³ SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996.

³⁴ BELL, David. *The Art of Judgement*. New Series [online] Oxford: Oxford University Press. 4/1987. Dostupné z <http://www.jstor.org/stable/2255148>.

³⁵ SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996.

platnost. Má proto pouze formální podobu a řídí se pravidly obecné logiky.³⁶ Kant na hranici rozvažování a obecného poznání dochází metodou abstrakce, v rámci níž abstrahuje až k základním nejobecnějším pojmům, tj. kategoriím. Pro lepší vysvětlení bych rád uvedl Scrutonův příklad.³⁷ Ten Kantovu metodu ilustruje na popisu toho, co vidí, tedy písíciho pera. Pojem „pero“ je zvláštním vymezením základnějšího pojmu „výrobek“, který sám je vymezením „látkového předmětu“ atd. Krajní mezí Kantovy abstrakce je apriorní pojem substance. Kant touto metodou dochází až ke dvanácti základním apriorním pojmům tj. kategoriím, jež jsou například kauzalita, kvantita, kvalita, modalita a další. Za tento bod již nemůžeme dále abstrahovat, aniž bychom přestali myslet. Kant dle Scrutona věřil, že se mu tímto způsobem, který je označován jako tzv. metafyzická dedukce, podařilo izolovat základní formy myšlení.

Zároveň ale Kant zdůrazňuje, že poznání skrze apriorní pojmy by zůstalo prázdné a bezobsažné bez druhého zdroje našeho poznání smyslového názoru, jenž má svůj původ v mohutnosti, kterou Kant nazývá smyslovostí. Jedná se o schopnost mínění, jež pojímá veškeré naše smyslové stavy a změny. Smyslová zkušenost nám tak poskytuje nutný a konkrétní obsah, na který můžeme naše pojmy aplikovat, a tak poznávat. Bez smyslové zkušenosti bychom byli ochuzeni o konkrétní obsah, o nějž se naše apriorní pojmy mohou opřít. Náš rozum by bez pojmů neměl schopnost myslet, stejně jako by rozum disponující schopností pracovat s pojmy, ale bez smyslových názorů, na které by mohly být aplikovaný, neměl o čem přemýšlet. Kant se o tomto problému zmiňuje následovně.

Myslet si nějaký předmět a *poznávat jej* není totéž. K poznání jsou totiž potřebné dvě věci: za prvé pojem, jímž je nějaký předmět myšlen, a za druhé názor, jímž je dán. Kdyby totiž pojmu nemohl být dán odpovídající názor, byl by takový pojem co do formy myšlenkou, ale bez jakéhokoli předmětu, a nebylo by jeho prostřednictvím možné vůbec žádné poznání nějaké věci, protože by, pokud je mi známo, neexistovalo ani nemohlo

³⁶ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B74.

³⁷ SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996. str. 39.

existovat nic, na co by mohla být má myšlenka aplikována. Veškerý názor je však smyslový (estetika)³⁸, tedy myšlení předmětu vůbec pomocí čistého rozvazovacího pojmu se pro nás může stát poznáním jen tehdy, je-li tento pojem vztažen k předmětům smyslů.³⁹

Smyslovost ani rozvažování nám samy nezávisle na sobě nemohou zajistit nutné a objektivní poznání skutečnosti. První z nich nám poskytuje pouze smyslový obsah bez formy a druhý pouze formální stránku poznání, jež by zajišťovaly právě sktruktury apriorních pojmů. Neexistuje tedy poznání, které by současně nemělo rysy rozumu i zkušenosti. Poznání je možné pouze syntézou těchto na sobě nezávislých elementů poznání. Jak Kant poznamenává: „bez smyslovosti by nám nebyl dán žádný předmět, bez rozvažování by žádný předmět nebyl myšlen.“⁴⁰

Scruton upozorňuje, že syntéza apriorního pojmu a smyslového názoru si v sobě nese problém, jelikož nám není dána jako jev, ale je v naší zkušenosti předpokládána. Vychází z problému, že naši zkušenost nemůžeme uchopit a následně podrobit syntéze, jelikož tento akt uchopení už předpokládá, že ke zmíněné syntéze došlo. Tato syntéza tak nemůže být chápána jako psychologická skutečnost. V Kantově případě se tedy nemůže jednat o empirické zdůvodnění ale transcendentální. Komplikovanou povahu pojmu transcendentální Scruton dovysvětluje tak, že zdůvodnění je pro Kanta transcendentální právě proto, že „transcenduje“ meze našeho empirického tázání. Jinak také klade apriorní podmínky naší zkušenosti.⁴¹ Kant tak neanalyzuje naše apriorní poznávací schopnosti, ale ptá se po předpokladech naší zkušenosti. Jsme-li schopni tyto předpoklady určit, budou platné a priori, jelikož jejich platnost není odvozena ze zkušenosti, ale ze samotné možnosti mít nějakou zkušenost. Tyto předpoklady jsou proto nezávislé při ověření v jednotlivé zkušenosti, a jsou tak všeobecně platné.

³⁸ Roger Scruton poukazuje, že Kantův pojem *estetika* původně vychází z řeckého slova pro vjem; má tak poukázat na úzké spojení se vnímáním a odlišit ho od rozvažování.

³⁹ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001.

⁴⁰ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B75.

⁴¹ SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996. str. 32.

Tato argumentace dle Scrutona představuje Kantovu transcendentální dedukci, na jejímž základě Kant odvozuje apriorní podmínky možnosti poznání.⁴²

Jaká je tedy role těchto apriorních podmínek v poznání? Kant se dle Scrutona snažil porozumět tomu, jak je možné, že máme obecné a nutné poznání, které přesahuje zkušenosti a smyslové vnímání. Apriorní podmínky jsou podmínky, které existují před zkušeností a umožňují nám poznávat svět kolem sebe. Kant tvrdil, že tato apriorní podmínky jsou podmíněny strukturou naší mysli. Problém existence těchto podmínek Scruton ukazuje na mylné představě, že pojmy vycházejí z našich vjemů či smyslů. Jejich existence je naopak nezávislá na vjemech. Smyslový názor neobsahuje pojem, dokud se tomu tak nestane na základě dříve zmíněné syntézy. Naši zkušenosti rozumíme proto, že již obsahuje pojem, které z ní následně vyvozujeme. Naše poznání tak není pouhým odrazem reality, ale důsledkem toho, že mysl aktivně strukturuje naši zkušenost světa. Původ těchto pojmů však nemůže dle Scrutona hledat ve smyslovosti, ale v samotném uspořádání naší mysli. Kant, jak jsme už zmiňovali, určil dvanáct základních forem soudu, kdy formou abstrakce došel ke kategoriím, jako jsou kvantita, kvalita nebo modalita. Scruton poznamenává, že Kant kromě apriorních pojmů mluvil i o apriorních formách názoru, jimiž jsou dány veškeré smyslové počítky. Každý vjem tak musí nést o určení času a prostoru.⁴³

Otázkou tedy zůstává, jestli takto představená nezávislá povaha apriorních pojmů může poskytovat poznání bez vztahu k smyslovým počítkům. Roger Scruton poznamenává, že jen v situaci, kdy dochází k syntéze smyslové zkušenosti a apriorního pojmu, můžeme mluvit o skutečném poznání. Jen takto totiž přesahujeme perspektivu člověka, který disponuje smyslovým názorem a zároveň se díky pojmům účastní na jeho nezávislé a sdílené povaze. Scruton vysvětluje, že představa, podle které je možné poznat svět nezávisle na subjektivním hledisku, je dle Kanta nesmyslná. Takovéto pojetí poznávání předmětu je nesmyslné, protože je ho možné podat pouze v případě použití pojmů, kdy odstraníme veškeré prvky

⁴² SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996. str. 32–35.

⁴³ SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996. str. 39.

významu. Toto poznání by nemohlo nic vypovědět o povaze skutečnosti právě proto, že neobsahuje žádná smyslová data. Ačkoli svět mohu poznat nezávisle na svém pohledu, to, co vím, nese nesmazatelné znaky původně subjektivního hlediska. Předměty vnějšího světa mají objektivní charakter, mají objektivní existenci a nezávisejí na tom, jak je vnímám – jejich povaha je ale určována skutečností, že mohou být vnímány. Jsou tedy určovány apriorními podmínkami poznání. Scruton poznamenává, že toto Kantovo pojetí objektivitě ústí v tzv. transcendentální idealismus, jenž je výsledkem právě Kantovy transcendentální dedukce.⁴⁴

Oprávněnost užití kategorií vždy vyžaduje dedukci; neboť k právoplatnosti takového používání jsou důkazy ze zkušenosti nedostatečné, my však přesto musíme vědět, *jak se mohou tyto pojmy vztahovat k předmětům*, není-li to na základě zkušenosti. nazývám proto vysvětlení způsobu, jak se mohou pojmy apriori vztahovat k předmětům, transcendentální dedukcí.⁴⁵

Zůstává však nezodpovězena pro Kantovu koncepci a náš další výklad podstatná otázka, jak vysvětlit způsob, kterým probíhá syntéza apriorních pojmů a smyslových počitků, jež mají utvářet obecné a nutné poznání. Podle Scrutona je Kantovo řešení poměrně nejasné. Předpokládá však dvě fáze: čistou syntézu, kterou představuje nauka o schematismus, a akt soudu. Scruton znovu podotýká, že se nejedná o empirické, ale transcendentální zdůvodnění. Částečnou odpověď na otázku, jak tento moment funguje, nabízí Kant představením další mohutnosti naší mysli, kterou nazývá soudností.

Je-li rozvažování vůbec objasňováno jako schopnost tvořit pravidla, pak je soudnost mohutností podřazovat pod pravidla, tj. rozlišovat, zda něco danému pravidlu podléhá (*casus datae legis*), či nikoli.⁴⁶

⁴⁴ SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996. str. 32.

⁴⁵ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B117.

⁴⁶ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B172.

Soudnost je představena jako schopnost, jež zajišťuje vztah mezi smyslovostí a rozvažováním. Soudnost nás učí, jak poznamenává Kant, aplikovat pojmy, obsahující podmínku apriorních pravidel, na jevy.⁴⁷ Problém, kterému Kant čelí, je, že obecná logika nám nemůže nabídnout žádná pravidla pro správný soud, jelikož abstrahuje od veškerého poznání, a byla by tak neuplatnitelná. Kant sice poznamenává, že soudnost je mohutností podřazovat pod pravidla, avšak kdybychom chtěli tento proces nějak pojmově zdůvodnit, žádalo by si toto vysvětlení pojmový výklad. Pokud bychom připustili, že nějaká taková definice tohoto pravidla existuje, nevyhnutelně by se musela skládat z dalších pojmů, které před nás opět postaví stále stejný problém. Padli bychom do pastí regresivního nekonečna soudů o soudech.⁴⁸

Kant se tento problém vysvětlení, jak funguje soudnost, snaží překonat představením soudnosti jako talentu či důvtipu. Soudnost jako schopnost uplatňovat pojem rozvažování v konkrétní situaci, je talent, který nemohu zdůvodnit, ale mohu se jemu pouze naučit. Jeho správné užití nemá žádný předpis ani racionální zdůvodnění – jak Kant upozorňuje, je *spontánním* aktem našeho rozumu.

Proto může mít lékař, soudce nebo státník v hlavě tolik krásných lékařských, juristických či politických pravidel, že se v nich může stát důkladným učitelem, a přesto se při jejich aplikaci snadno dopustí chyby, buď proto, že se mu nedostává přirozené soudnosti (i když ne rozvažování) – je sice s to *in abstracto* nahlédnout to, co je obecné, nikoli ale rozlišit, zda pod ně spadá nějaký příklad *in concreto*...⁴⁹

⁴⁷ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B172

⁴⁸ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B171.

⁴⁹ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B173.

2.2 TRANSCENDENTÁLNÍ SCHÉMATA

Jelikož o tématu schematismu budu pojednávat v následující kapitole, naznačím tento problém dle interpretace Davida Bella v textu *Umění soudu*. Bude se však nyní omezovat na pouze základní momenty problematiky, které budu v následující kapitole rozvíjet. Kant se v kapitolách o schematismu snaží načrtnout detailnější popis pro spojení dvou oddělených oblastí – pojmů a našich vjemů, smyslových názorů. Kant poznamenává, že ve všech podřazeních smyslové zkušenosti pod nějaký pojem musí být představa předmětu určitým způsobem stejnorodá s představou apriorního pojmu, tedy kategorií. Pojem musí obsahovat to, co je představováno v předmětu, aby bylo zajištěno spojení předmětu s pojmem, pod nějž má být podřazen. Proces podřazování Kant demonstruje na příkladu podřazení empirického pojmu talíře, který musí vykazovat onu stejnorodost s čistým geometrickým pojmem kruhu, za podmínky, že lze tuto kulatost nahlédnout v pojmu druhém. Pojem tak musí obsahovat to, co je představováno v předmětu, jenž má být pod něj podřazen, tvrdí Kant.⁵⁰

Je tedy jasné, že musí existovat něco třetího, co musí být na jedné straně stejnorodé s kategorií, na druhé straně s jevem, a co umožňuje aplikaci na jev. Tato zprostředkující představa musí být čistá (bez čehokoliv empirického), a přesto na jedné straně *intelektuální*, a straně druhé *smyslová*. Takovou představou je *transcendentální schéma*.⁵¹

Pojmy, jak jsme již představovali, nemohou být žádným způsobem obsaženy v samotných smyslových názorech či počítech. Kdyby tomu tak bylo, odporovalo by to zmíněné Kantově tezi o původu obecnosti a objektivitě lidského poznání v pojmech, jež mají apriorní základ. Bell si všímá, že Kant operuje s termínem transcendentálních schémat jako určitého formální vzorce syntézy smyslovosti a rozvažování, který má být prostředníkem dvou vzájemně odlišných oblastí pojmů a smyslových názorů. Schémata tak mají sloužit jako představa, jak získat

⁵⁰ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B176.

⁵¹ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B177.

konkrétní obraz k pojmu, přičemž by tato představa měla být zajišťována obrazotvorností.

Schéma je samo o sobě vždy je samo o sobě vždy jen produktem obrazotvornosti: jelikož ale účelem její syntézy není žádný jednotlivý názor, nýbrž pouze jednota v určení smyslovosti, přece jen musíme rozlišovat schéma od obrazu.⁵²

Bell upozorňuje, že Kant si je vědom, nemožnosti vysvětlení fungování obrazotvornosti. Vzpírá se limitům našeho přímého popisu skrze pojmy rozvažování. Ačkoli jeho pojednání vnáší světlo do problému konstrukce poznání, samotný moment tohoto procesu zůstává skryt. Kantův model poznání v sobě tak stále ukrývá pojmově nepoznatelné jádro a dochází k závěru, že možnost soudu o uplatnění pojmu jako dovednost naší mysli zůstane nejspíše skrytá a nepoznaná.

Tento schematismus našeho rozvažování, pokud jde o jevy a jejich pouhou formu, je uměním skrytým v hlubinách lidské duše, jehož pravých postupů se na přírodě stěží kdy dohadáme a postavíme si je před naše oči nezakryté.⁵³

2.3 PRAVIDLEM ŘÍZENÁ SPONTANEITA

Pokud bychom si měli pokusit shrnout důležité závěry pro náš další výklad, naše pozornost bude směřovat zejména k problému soudnosti představené jako mohutnost aplikovat rozvažovací pojmy na jednotlivé jevy. Při pokusech o objasnění tohoto problému je na nás kladen požadavek, aby naše zdůvodnění nevytvářelo regresivní nekonečno podmínek na správné provedení soudu. Kantovo pojednání poukazuje na nemožnost pojmově vysvětlit naše soudy, jinak bychom čelili stejnému problému, zdali i tyto soudy jsou v souladu s předchozími. Vylučuje tedy jakékoliv přímé pojmové zdůvodnění, podle něžž se uplatňují pojmy na základě jiných pojmů. Za předpokladu, že se máme vyhnout regresivnímu nekonečnu soudů o soudech, musíme v určitém okamžiku soudit bezprostředně a spontánně. To

⁵² KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B179.

⁵³ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B181.

znamená tak, aniž bychom předtím soudili na základě nějakého předchozího porozumění či zdůvodnění. V Kantově pojednání o schematismu je však poznamenáno, že tento akt musí nést určitou míru pravidelnosti, jinak by naše objektivita nebyla možná. Tato paradoxní situace pak bývá nazývána jako pravidlem řízená spontaneita.

3. 3. UMĚNÍ SOUDU

Předcházející kapitoly nám naznačily jistou shodu v myšlenkách, ke kterým dochází, jak Ludwig Wittgenstein, tak Immanuel Kant. Oba autoři se ve svých úvahách dostali až k epistemologickému problému, kdy se ptali po způsobech, jakými může být konstruováno naše poznání.⁵⁴ Zaměřovali se přitom na moment soudu, kdy máme uplatnit pravidla a pojmy, jež konstruují naši racionalitu a objektivitu na jednotlivou a ze své podstaty jedinečnou situaci. Přičemž jak Kant, tak Wittgenstein zaujali skeptické stanovisko vůči možnosti diskurzivně vysvětlit tento moment – toto jednání. Naše soudy, rozumění, nebo například zacházení s pojmy nemůže být zdůvodněno na základě jiných pravidel. Vyslovovali se tak proti eventualitě přímého zdůvodnění situace, kdy se řídíme nějakým pravidlem.

Wittgenstein ve svých úvahách o řízení se pravidlem pracuje s pragmatickým, sociálně konstruovaným konceptem významu, který představuje až samo jednání či zvykové praxe v rámci určitého společenství. Implicitní povaha pravidla omezuje naše porozumění pravidlům vždy jen na soubor našich dosavadních zkušeností. Neumožňuje, abychom uchopili pravidlo v jeho předpokládaně nekonečné šíři pro všechny budoucí případy. Uplatnění obecného pravidla na nový jednotlivý případ je proto předem neobhajitelný a spontánní krok do tmy. Pokusy o vysvětlení tohoto momentu – našeho problému, jsou totiž neúspěšné, jak z perspektivy vnitřních stavů, na což naráží Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku, který se vymezuje proti představě, že by náš vnitřní svět měl povahu světa, které můžeme nezávisle poznávat. O skutečné poznání se dle Wittgensteina nemůže jednat, jelikož nepředpokládá skutečnou možnost omylu, ale pouze pocit, že se mýlím. Stejně tak není tento moment aplikace pravidla řešitelný odkazem na jiné pravidlo, čímž Wittgenstein vyslovuje požadavek, abychom nevytvářeli regresivní nekonečno podmínek pro správné provedení nějakého činu. Dochází tak k závěru, že máme-li se vyhnout tomuto

nekonečnému regresu objasnění aktů jako jsou například souzení, porozumění nebo interpretace, pak v jeden moment musíme konat bezprostředně a spontánně.

Na obdobný problém spontánnosti myšlení naráží i Immanuel Kant, který v problematice soudnosti popírá možnost, že by v rámci našeho myšlení existovaly jakékoliv pokyny či pravidla pro soudnost. Neexistují teorie, na základě, kterých by se uplatňovaly nějaké pojmy či pravidla, jelikož ty samy by si žádaly další zdůvodnění, o jehož správnosti bychom se mohli ujistit skrze soudnost. Ocitli bychom se ve stejném regresivním nekonečnu soudů o soudech.

Wittgenstein se proto vyslovuje: „jestliže jsem vyčerpал všechna zdůvodnění, tak nyní naráží na tvrdou skálu a na ní se můj rýč ohýbá. Mám pak sklon říci: Prostě jedním takto.“⁵⁵ Kant se při rozboru tvorby poznání, tj. podřazení smyslových počitků pod pojem, vyjadřuje obdobně, když tvrdí, že čelíme nevyhnutelnému závěru, že „veškeré naše poznání se opírá o slepou a nezbytnou funkci duše, bez níž by poznání nebylo možné.“⁵⁶

Oba autoři tak poukazují na fenomén, kterým jsou limity racionálního zdůvodnění v jádru našeho souzení a poznávání. V následující kapitole bychom se pokusili tyto úvahy dále rozvést a přiblížit. Podnětnou úvahu nám v této souvislosti nabízí text Davida Bella *Umění soudu*⁵⁷, kde autor naznačuje, že řešení, ke kterému oba autoři došli, tedy pojetí uplatnění pravidla či pojmu jako talentu či citu pro konkrétní situaci, by mohli poskytnout prostor, pro porozumění tomuto problému v souvislosti s estetickou zkušeností.

3.1 PŘEDPOKLADY MOŽNÉHO VYSVĚTLENÍ

Bell upozorňuje, že stojíme před otázkou, jak můžeme dále objasnit spontánní akt uplatňování pravidla nebo pojmu v konkrétních situacích, ačkoli

⁵⁵ WITTEGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. §217

⁵⁶ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B179.

⁵⁷ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 229.

zároveň tvrdíme, že se tento vzpírá přímému pojmovému zdůvodnění, jelikož naráží na paradoxní moment zdůvodnění. Co je možné o tomto přechodu od jednotlivého k obecnému říct? Jakým způsobem přiblížit syntézu pojmů, jež konstituují naši racionalitu, a smyslové zkušenosti, pro niž je příznačná rozmanitost a nejednoznačnost.

Bell ve svém textu předkládá a následně vylučuje dvě základní řešení, jež by nás mohla napadat při pokusech překonat krok od partikulárního k abstraktnímu. Odmítnutím těchto možností Bell vyjasňuje nutná předpoklady teorie našeho problému. Zaprvé, kdybychom připustili, že moment soudu je automatický, až mechanický proces, kdy jednáme zcela bezmyšlenkovitě, náš problém by ztratil svou souvislost s myšlením a objektivitou. Je proto třeba při vysvětlování odmítnout pesimismus, že se jedná o svévolný akt. Bell nabízí i druhou, rovněž problematickou cestu, kdy bychom tento moment mohli přímo artikulovat. Narazil bychom na známý paradox, kdy bychom stejně jako v případě Wittgensteinově nebo Kantově stáli před problémem nekonečné řady na sebe odkazujících vysvětlení či pravidel pro aplikaci pravidla.

Bell si reflexivně uvědomuje, že náš přístup k problému souzení, potažmo poznání, na nás klade nárok, jak vysvětlit tento proces, aniž bychom jej označili za zcela neopodstatněný jev nebo se při tomto pokusu dopustili zkreslení problému. Nemůžeme proto využít žádné teorie, jež by vysvětlila tento proces, jelikož by se stala pouze určitým prostředníkem, jenž by nevedl ke skutečnému řešení. Pravidlem vysvětlujícím pravidlo. Bell se snaží říct, že vztah, ve kterém stojí racionalita myšlení a záhadný akt souzení, musíme při jeho popisu zachovat přímý a bezprostřední.

3.2 PŘECHOD OD KONKRÉTNÍHO K OBECNÉMU

David Bell se ve své práci vrací k myšlenkám Immanuela Kanta z *Kritiky čistého rozumu*, k pasážím o schematismu. Ačkoli se Kantovy úvahy například o mohutnosti soudnosti nebo schématech rozvažovacích pojmů mohou dosud jevit

jen jako jiné označení pro stálé stejný problém, který se tímto způsobem nepodařilo zcela vysvětlit, mohou nám pomoci lépe ilustrovat některé aspekty této problematiky. Z Kantových pasáží o schematismu dle Bella vyplývá, že pokud mají schémata ukázat, jak je možné jednat spontánně, a přesto být v souladu s pravidly konstituujícími racionalitu a objektivitu, budou schémata nevyhnutelně obývat zemi nikoho mezi subjektivitou a objektivitou, mezi smyslovostí a myšlením, mezi určitostí a neurčitostí, mezi pasivitou a kreativitou.⁵⁸ Připomíná přitom pasáž z nauky o transcendentálním schematismu.

Má-li být objektivita možná, pak apriorní pojem předmětu musí najít uplatnění ve smyslové zkušenosti. To by bylo nemožné, kdybychom nebyli schopni objevit nebo si uvědomit minimální nutnou jednotu a soudržnost této zkušenosti. Toto vědomí samo však nemůže být již konceptuálně artikulováno: je zde zapotřebí vědomí jednoty, které zakládá možnost soudu, a které tedy samo nemůže být výsledkem soudu.⁵⁹

Kant zde zmiňuje nutnou podmínku soudu. Jakou? Mělo by se jednat o pocíťovanou potenciální jednotu, která se vynořuje ve zkušenosti jako potencionální celek, aniž bychom si jeho identitou byli zcela jisti. Disponujeme vědomím smyslu, který však nemůže být artikulován. Jedná se o jistým způsobem záhadný proces, kdy nám naše obrazotvornost umožňuje rozpoznat prvotní smysl. Ačkoli to nyní nazýváme prvotním smyslem, potencionálním celkem, či jakkoli jinak, narážíme při tomto popisu na paradox pojmového uchopení. Význam tohoto popisu je limitovaný zmíněným východiskem paradoxního popisu. Je tak zde pouze v nejhrubších rysech naznačen detailnější model přechodu od jednotlivé smyslové zkušenosti k obecnému pojmu. V této souvislosti je vhodné připomenout úvodní slova Davida Bella, který vyzývá ke shovívavosti, kterého se při čtení pasáží o schematismu některým kritikům Kanta nedostává. Číst Kanta je třeba s ohledem na povahu problému, jelikož problém, kterým se zabývá, je skutečný a jeho řešení je dle něj obhajitelné a vzrušující. Není třeba problematizovat systém

⁵⁸ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 229.

⁵⁹ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B181

jako celek ale zaměřit se důležité, poznamenává Bell.⁶⁰ Kant k popisu tohoto modelu prvotní fáze poznání využívá pojmu obrazotvornosti: „Schéma je samo o sobě vždy jen produktem obrazotvornosti.“⁶¹ A účelem této syntézy není žádný jednotlivý smyslový názor, nýbrž pouze jednota v určení smyslovosti. Samotné schéma je produktem nepřístupné obrazotvornosti, čímž umocňuje nepřístupnost problému a podtrhává tak slepý aspekt této zkušenosti.

V problematice uplatnění pojmu ve smyslové zkušenosti se stále nedostáváme ke konečnému řešení, ale přesouváme se k větší míře konkrétnosti. Podle Bella se ukazuje, že pojmově neurčitá jednota, k níž dospíváme ve schématech, je nezbytným, avšak čistě formálním předpokladem syntézy pojmu a smyslového názoru. Kant mluví o tom, že tyto podmínky smyslovosti představují jednotnou apriorní podmínku smyslovosti, za níž jediné lze kategorii aplikovat na jakýkoli předmět.⁶² Objektivní charakter této podmínky však Kant dále problematizuje právě poukazem na obrazotvornost. Vysvětluje, že ačkoli se jedná o univerzální podmínku, je zároveň nevyhnutelně subjektivní. Jedná se o subjektivní podmínku, jelikož konečném důsledku to musíme být pouze my, kdo musí uplatňovat nebo odmítat pojmy, a nemá-li to být zcela záhadný postup. Musíme tak činit na základě smyslu, který nám dává naše zkušenost. Význam, který uchopujeme, si tak nevyhnutelně musíme uvědomovat. Bell snaží upozornit na poznatek, že tento smysl je z podstaty subjektivní.⁶³

3.3 VNITŘNÍ SMYSL A ESTETICKÁ ZKUŠENOST

Tento vnitřní význam potencionální jednoty, který objevujeme v rozmanitosti smyslové zkušenosti při procesu schematizace, bude klíčový pro naše představení

⁶⁰ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 227.

⁶¹ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B179.

⁶² KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. B179.

⁶³ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 231.

tohoto momentu jako ryze estetického. Bell se ve svém textu pokouší o propojení tohoto pojetí s příkladem estetické zkušenosti, jež by mohla lépe odpovídat nárokům popisu. Pro lepší představu, nakolik může být estetická zkušenost vhodným modelem pro vysvětlení uchopení prvotního smyslu, se pokusím reinterpretovat Bellův příklad s malbou Jacksona Pollocka.⁶⁴

Bell ve výkladu popisuje svou zkušenost s malbou *Lavender mist* abstraktního expresionisty Jacksona Pollocka. Píše, jak se po vstupu do galerie setkává s nečekaně velkým plátnem a váhá, jak k němu přistoupit. Ve zmatení z nového podnětu hledá ideální vzdálenost, rozhlíží se a považuje obraz nejprve za nepřístupný a problematický, a v celku přirozeně se jej snaží pochopit a najít jeho smysl. Přimhouří oči, nakloní hlavu na jednu nebo druhou stranu, věnuje se konkrétně tónu nebo linii, pohybu, textuře, hustotě nebo hloubce, ale nic z toho nepomáhá a jeho zmatení přetrvává. Přesto vytrvá a po chvíli v obraze nachází potěšení. Přichází reakce. Bell mluví o estetické reakci. To, co dříve považoval za zmatené a problematické, se najednou ozřejmuje. Vidí něco, co by se provizorně dalo označit jako tón, struktura, linie, pohyb, ale rozhodně to nemůže takto pojmově uchopit, neodpovídalo by to jeho dosavadní zkušenosti.

Bell se proto sám sebe ptá, v čem však tato reakce spočívá? Co jsem nyní získal, co mi zpočátku unikalo? Má touhu říct, že mu obraz začal dávat smysl, nebo možná, že mu smysl, začal dávat on, což je s ohledem na zmíněnou univerzální, avšak subjektivní podmínku soudu velmi podstatné. Samozřejmě tento stav, kterého dosáhl, není interpretace jako při čtení textu. Dokonce se vyjadřuje tak, že si není jistý, nakolik se zde vůbec dá mluvit o porozumění. Rozhodně není ani pojmové, ani artikulovatelné.

Na druhou stranu mu přijde nesprávné považovat tuto změnu, kterou prošel, za vizuální nebo smyslovou. Částečně proto, že na jeho zrak nyní nepůsobí nic, co by mu nebylo původně přístupné, a částečně proto, že je nezbytnou součástí

⁶⁴ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 236-238.

procesu je i velké množství myšlenek, které nelze oddělit od procesu vyrovnávání se s dílem. Jeho kontemplace díla rozhodně nebyla bezmyšlenkovitá, a přesto je pro něj velmi obtížné její produkt charakterizovat pozitivně. Rozhodně se nezdá, že by tímto výsledkem byl soud nebo myšlenka, míní Bell. A pokud je to pocit, je nesmírně složitý. Na nejobecnější úrovni jej přirovnává ke vztahu částí k celku a zahrnuje podle něj pocit, že celek má celistvost, jednotu. Jinými slovy, že jeho prvky a hranice nejsou libovolné, ale tvoří vzájemně a vnitřně se určující jednotu. Tuto jednotu popisuje jako spojení s obrazem, kdy se v obraze *cítil jako doma*.

3.4 POCIT JEDNOTY VE SMYSLOVÉ ZKUŠENOSTI

Pocit potencionální jednoty či řádu, na který Bell upozorňuje a který zažívá při prvotním porozumění dílu, se jeví jako klíčový pro uchopení této zkušenosti. Fakt, že se člověk v interakci s předmětem vnějšího světa spontánně „*cítí jako doma*“, je podle Bella onou nutnou, i když výhradně subjektivní podmínkou možnosti objektivního poznání a měla by úzce souviset s představou jednoty, o které mluví Kant v kapitolách o schematismu. Bell píše:

Neboť jen tehdy, cítím-li se v tomto smyslu doma, přicházím do styku s jevy, které pro mě nejsou takřikajíc neprůhledné nebo problematické, a které proto nevyžadují konceptualizaci, myšlení, posuzování nebo vyvozování, abych je mohl pochopit. Kdyby tato podmínka nebyla splněna, kdyby tedy jevy byly v první instanci vždy problematické, pak by provedení nějakého libovolného soudu vždy vyžadovalo provedení nějakého předchozího soudu o jeho vhodnosti, relevanci či oprávněnosti.⁶⁵

Tento model pro popsání momentu poznání jako estetické zkušenosti odhaluje možnost, jak zastavit regresivní nekonečno soudů o soudech, pravidel pro dodržování pravidel, aniž by se tím stala nesrozumitelnou. Bludnému regresu se v této situaci vyhneme, protože tento pocit prvotního smyslu nevychází z pojmům, soudům nebo pravidel, ale je výhradní záležitostí subjektu. V průběhu naší

⁶⁵ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 237.

vizuální zkušenosti s obrazem zakoušíme úvodní fázi poznání, kterou chápeme jako rozpoznání jednotlivého coby případu obecného, nebo také jednotlivého spadajícího pod obecný pojem. Tento moment, jež odhaluje souvislosti s estetickou zkušeností by mohl být klíčem k paradoxnímu popisu poznání.

3.5 WITTGENSTEINŮV PARADOX ŘÍZENÍ SE PRAVIDLEM

V našem výkladu jsme došli do situace, kdy pracujeme s termínem vnitřního významu. Mluvíme o momentu, kdy rozpoznáváme jednotu ve smyslové zkušenosti, která tak tvoří univerzální podmínku subjektivního poznání.

Bell poznamenává, že této souvislosti se přirozeně nabízí námitka, jestli není právě příkladem skepticismu ohledně poznání našich vnitřních stavů. Jeho argument proti soukromému jazyku, nás upozorňuje na nemožnost aplikovat kritéria správnosti na porozumění významu našich mentálních stavů, jelikož se nejedná o poznání předpokládající možnost omylu. Tento závěr by mohl vyvolávat otázky po relevantnosti tohoto vnitřního smyslu. Ačkoli Wittgenstein nepřipouští, že by mentální stavy byly přístupné veřejnému ověření, nejsou nijak opomíjeným prvkem jeho úvah. Poznávání našich mentálních stavů je pouze momentem, kdy je zbytečné se ptát po jeho zdůvodnění, jelikož zde náš objektivní popis končí.⁶⁶

V souvislosti s možností vnitřního významu se vyjadřuje Wittgenstein v paragrafu 527 *Filosofických zkoumání*.

Chápání nějaké věty naší řeči je chápání nějakého hudebního tématu mnohem příbuznější, než se soudí. Míním to ale tak: že chápání řečové věty má mnohem blíže, než se myslí, k tomu, co se obvykle označuje jako chápání hudebního tématu. Proč se má síla tónu a tempo pohybovat v *této* linii? Bylo by možné říci: „protože vím, co to všechno znamená.“ Ale co to znamená? To bych říci nedovedl. Pro „vysvětlení“ bych to mohl

⁶⁶ BELL, David. *The Art of Judgement. New Series [online]* Oxford: Oxford University Press. 4/1987. str. 239.

přirovnat k něčemu jinému, co má stejný rytmus (míním tím stejnou linii). (Řekne se: „Cožpak nevidíš, to je, jako kdyby se vyvozoval nějaký logický závěr“ nebo: „To je něco jako vsuvka“ atd. Jak se taková srovnání zdůvodňují? – Tady existují zdůvodnění různého druhu.)⁶⁷

Wittgenstein se vyjadřuje obdobně v paragrafech 256 až 268 *Filosofických zkoumání*,⁶⁸ kdy na příkladech obrazu, ale i tváře nebo hudebního díla poukazuje, že smysl či význam, který je v případě takového nepřenositelného poznání uchopen, nelze plně artikulovat. Při porozumění takovému uměleckému, ale i jazykovému vyjádření nedochází k tomu, že bychom naše porozumění nemohli dále nějakým způsobem interpretovat, ale k tomu, že zde žádný skutečný výklad nemůžeme provést. Na tento význam nelze klást nárok veřejného kritéria správnosti, jelikož vychází z neopodstatnitelného, subjektivního pocitu. Modelem této situace by mohla být právě estetická zkušenost, kdy rozpoznáváme smysl, který vede naše jednání.

Je rovněž tím slepým aspektem naší zkušenosti, na kterou Wittgenstein naráží, když mluví o řízení se pravidlem. Je součástí každodenní zkušenosti uplatňování pojmu, kterým je zmíněné jazykové rozumění. Pokud nemůže nabídnou žádné další vysvětlení pro naše jednání – pro náš soud, porozumění a aplikaci obecného pravidla, omezujeme se na zdůvodnění: „Prostě jedním takto.“⁶⁹ Wittgenstein dále zmiňuje: „Jestliže se držím pravidla, nevolím. Řídím se pravidlem slepě.“⁷⁰

Vraťme se nyní ke úvodnímu příkladu „68 + 57“ a připomeňme Kripkeho stanovisko, kdy dospívá k závěrům, že se nám nemůže podařit najít nějaký objektivní fakt, který by ospravedlnil naši odpověď „125“. Stojíme před nemožností

⁶⁷ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. §527

⁶⁸ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. §256-258.

⁶⁹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. §217.

⁷⁰ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019. §219.

předem racionálně vysvětlit naši volbu jedné či druhé funkce a náš soud se jeví jako slepý krok do tmy. Jeho oprávněnost a souvislost s pravidly je až zpětně obhájena a posvěcena. Naše porozumění a následná reakce je proto představená jako cit pro situaci – jako subjektivní porozumění jednotlivému případu jako příkladu obecného, jež následně vede naše jednání, utváří jeho význam a následně tak konstituje objektivitu. Prvotní poznání, jež pojmáme jako estetické porozumění se stává neoddělitelnou součástí naší objektivitu a pravidelnosti

Je tedy naznačeno, že v jádru našeho poznání je ryze estetický a racionálně nezdůvodnitelný moment slepoty. Pojem vnitřního nepřenositelného významu, jež pramení z pocitu jednoty ve smyslové zkušenosti, který nám není přímo přístupný a nelze jej popsat slovy. Přesto díky argumentaci Davida Bella je zde určitý model poznání naznačen a my o něm můžeme tvrdit, že má úzkou souvislost s tím, co běžně chápeme jako estetickou zkušenost. Když se tedy řídíme pravidlem nebo činíme soud, tento akt předpokládá estetické porozumění, jež je jeho neoddělitelnou součástí, avšak nikdy přímo artikulovanou. Nemůžeme nabídnout přímý výklad, jež by nás při dobré vůli mohlo vést k obecnějšímu pravidlu, jelikož bychom znovu stáli před stále stejným problémem regresivního nekonečna jednotlivých výkladů pravidla. Pokud tedy soudíme, že v daný moment je správné zvolit daný pojem, je to na základě racionálně slepé estetické zkušenosti.

ZÁVĚR

Vycházíme-li z Bellovy interpretace, tak naše závěry o subjektivním, prožitkovém jádru souzení vrhají odlišné světlo na estetickou zkušenost. Je-li totiž tato zkušenost chápána jako cizorodá či méně srozumitelná ve srovnání s běžnou každodenní zkušeností, kdy rozpoznáváme věci kolem nás, tak se nyní ukazuje, že estetická zkušenost má své kořeny a vyrůstá právě z běžné zkušenosti. Naše každodenní rozumění jazyku je jejím příkladem a nezbytnou součástí.

POUŽITÁ LITERATURA

BADIOU, Alain a Bruno BOSTEELS. *Wittgenstein's antiphilosophy*. London: Verso, 2011.

BELL, David. *The Art of Judgement*. New Series [online] Oxford: Oxford University Press. 4/1987. Dostupné z <http://www.jstor.org/stable/2255148>.

GLOMBÍČEK, Petr. *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*. Praha: Filosofia, 2006.

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Jaromír LOUŽIL. *Knihovna novověké tradice a současnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2020.

KANT, Immanuel, KOBLÍŽEK, Tomáš, ed. *Kritika soudnosti*. Druhé, upravené vydání. Přeložil Vladimír ŠPALEK, přeložil Walter HANSEL. Praha: OIKOYMENH, 2015.

KRIPKE, Saul. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press. 1982.

KUKLA, Rebecca. *Aesthetics and Cognition in Kants Critical Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.

PATZIG, Günther. *Immanuel Kant: Jak jsou možné syntetické soudy a priori?* 2., opr. vyd. Praha: Filosofia, 2003.

PEREGRIN, Jaroslav. Wittgenstein o pravidlech. *Filozofický časopis* [online]. 2016, 64(3), 446–454.

SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996,

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofické poznámky*. Přeložil Ondřej BERAN. Praha: Filosofia, 2015.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Druhé vydání. Přeložil Jiří PECHAR. *Základní filosofické texty*. Praha: Filosofia, 2019.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Předběžné studie k Filosofickým zkoumáním obecně známé jako Modrá a Hnědá kniha*. Praha: Filosofia, 2006.

GRAYLING,